

ПЕРЕДМОВА

Слово до читача: рекомендації з користування каталогом, структура та особливості видання

Видання Державного архіву Одеської області «Зведений каталог метричних книг» є частиною масштабного проекту, започаткованого у 2004 році Державним комітетом архівів України у рамках підготовки центральними і обласними архівами України спеціальних довідників за фондами установ релігійного культу та інших дотичних фондів. Ідея такого необхідного користувачам видання належала доктору історичних наук Геннадію Володимировичу Боряку, який у той час очолював комітет і доклав немало зусиль для реалізації проекту. Методичне забезпечення роботи здійснювалося Українським науково-дослідним інститутом архівної справи та документознавства під керівництвом доктора історичних наук Ірини Борисівни Матяш.

На теперішній час більшість державних архівів України вже мають унікальні бази даних про наявні метричні книги кожної установи релігійного культу даної області (регіону) за дореволюційний період. Діяльність у цьому напрямку свого часу була розпочата у Державному архіві Одеської області: саме тому, перший випуск «Зведеного каталогу метричних книг» є публікацією результатів роботи, яка здійснювалася відділом інформації, використання документів і зовнішніх зв'язків з 2002 року.

Перший випуск каталогу включає переліки наявних у Державному архіві Одеської області метричних книг за період з кінця XVIII ст. по 1939 рік¹: православних церков Одеси та передмість, які на теперішній час знаходяться у територіальних межах міста; військових формувань і шпиталів, пароплавів; римо-католицьких церков м. Одеси, м. Балти Подільської губернії та с. Красна Бессарабської губернії; євангелічно-лютеранських церков Херсонської, Катеринославської, Таврійської і Бессарабської губерній; реформатських церков м. Одеси та с. Нейдорф (Карманове) Херсонської губернії; вірменської церкви м. Одеси; рабинатів м. Одеси, Балти, синагог (молитовних будинків) єврейської колонії Абазівки та с. Піщана Балтського повіту Подільської губернії; мечеті м. Одеси; церков старообрядців; релігійних установ євангельських християн та «сектантів»; метричні книги Одеської міської управи про громадян, що не визнавали релігії.

Необхідно зазначити, що відомості про наявні у Державному архіві Одеської області метричні книги римо-католицьких, євангелічно-лютеранських церков, вірменської церкви, синагог і мечеті є вичерпними – до каталогу включені всі справи, що надійшли на державне зберігання.

Відомості по 53 церквах міста Одеси та передмість, що на теперішній час знаходяться у межах міста (Крива Балка, Великий Фонтан, Середній Фонтан, Тираспольська Застава, Куяльницький лиман), ймовірно будуть доповнені у наступних випусках каталогу новими даними, які можуть з'явитися у процесі розробки фонду, зокрема метричних книг Одеського повіту та ін.

Каталог систематизовано за трьома основними розділами: «Християнство», «Іудаїзм» та «Іслам».

¹ Хронологічні рамки документів дореволюційного періоду, що зберігаються у Державному архіві Одеської області, визначені у верхній межі 1940 роком, коли територія Бессарабії увійшла до складу СРСР.

Розділ I «Християнство» включає чотири підрозділи: «Православ'я», «Римо-католицизм», «Протестантизм» та «Вірменське (вірмено-григоріанське) сповідання». Всередині кожного підрозділу матеріал систематизовано за фондами та назвами установ релігійного культу.

У підрозділі «Православ'я» подано відомості за фондом «Херсонська духовна консисторія» (ф. 37) про наявні метричні книги церков міста Одеси, військових формувань і шпиталів, а також православних і протестантських релігійних груп, «сектантів» та таких, що не визнавали релігії.

У групі «Церкви м. Одеси» матеріал систематизовано за назвами православних церков в алфавітному порядку. Поряд з назвою церкви у дужках подаються хронологічні межі наявних метричних книг. Слід прийняти до уваги, що одна й та сама церква могла мати декілька варіантів назви. У змісті і каталозі подано назви, які можна вважати найбільш вживаними. Також при виборі основного варіанту назви бралися до уваги перш за все ключові слова – ім'я святого або ж подія, релігійне поняття, а також місцезнаходження церкви.

Наприклад, у змісті і, відповідно, у каталозі зазначена Миколаївська церква у Ботанічному саду (1890-1920), яка має й такі назви як: Ботанічна Свято-Миколаївська церква, Ботанічна церква, Миколаївська у Ботанічному саду церква, Церква Святого Миколая у Ботанічному саду. Дмитрівська церква на Новому цвинтарі також називається Ново-Цвинтарна Свято-Дмитрівська церква, Свято-Дмитрівська новоцвинтарна церква, Церква Св. Дмитрія Ростовського на Новому цвинтарі. В цілому вибрані назви, на наш погляд, дають можливість оперативного пошуку потрібної церкви за змістом. Відомі варіанти назв церков, із посиланням на основні, подано у *Додатку 2*.

Перелік польових церков військових формувань і шпиталів включає дані про метрики установ релігійного культу, які не мали стаціонарних будівель. Військові церкви, що мали стаціонарні будівлі, віднесені до групи церков Одеси.

В окремі групи також виділені пароплави, православні та протестантські релігійні групи (євангельські християни, старообрядці, баптисти, «сектанти») та ті, що не сповідували релігії.

Описова стаття на кожен релігійну установу укладена з урахуванням методичних рекомендацій Державного комітету архівів України і включає таку інформацію: короткі відомості про фонд і кількість метричних книг у ньому, наявність науково-довідкового апарату; назва губернії; назва єпархії; назви населених пунктів, які входили до парафії; назва установи релігійного культу; розділи – народження, шлюб, смерть; хронологічний перелік метричних книг із зазначенням номерів фонду, опису, справи кожної книги.

Справи про розірвання шлюбів зазначені тільки по фондах Одеського міського рабинату (ф. 39) та Євангелічно-лютеранської парафії церкви (кірхи) Св. Павла (ф. 630). Інформація про розлучення православних міститься переважно в описі 26 фонду Херсонської духовної консисторії (ф. 37). Стаття завершується відомостями про метричні книги або актові записи, що містяться у дотичних фондах (якщо такі відомості виявлені).

Підрозділ «Римо-католицизм» включає дані про метричні книги, що зберігаються у трьох фондах: «Римо-католицькі парафіяльні церкви (костели) міста Одеси, сіл Мангейм, Северинівка. 1814–1919 рр.» (ф. 628); «Римо-католицька церква с. Красна Аккерманського (Четатя-Албе) повіту, Бессарабія. 1917–1939 рр.» (ф. 925 (I-447)) та «Римо-католицька парафіяльна церква (костел) міста Балти Подільської губернії. 1848-1920 рр.» (ф. 921).

Підрозділ «Протестантизм» складається з описових статей на два фонди – «Євангелічно-лютеранська парафія церкви (кірхи) Св. Павла у м. Одесі. 1911–1929 рр.» (ф. 630) та «Євангелічно-лютеранські парафії Херсонської, Бессарабської, Катеринославської і Таврійської губернії; Євангелічно-лютеранська парафія м. Одеси; Євангелічно-реформатські парафії церков м. Одеси та с. Нейдорф (Карманове) Тираспільського повіту Херсонської губернії. 1897–1917 рр.» (ф. 894).

Підрозділ «Вірменське /вірмено-григоріанське/ сповідання» включає описову статтю на фонд Вірменської церкви м. Одеси.

Розділ II «Іудаїзм» складається з трьох описових статей на фонди: Одеського міського рабинату (ф. 39), Балтського міського рабинату (ф. 920), синагог і молитовних будинків Балтського повіту Подільської губернії – сс. Абазівка та Піщана (ф. 923).

Розділ III «Іслам» (мусульманство, магометанство) включає описову статтю на одну релігійну установу – Мечеть (т.зв. «татарську мечеть») м. Одеси.

Розділ IV «Публікації на матеріалах метричних книг» представлено розвідками працівників архіву. Стаття Л.Г. Білоусової «Метричні книги у Державному архіві Одеської області» містить інформацію з історії фондів, розкриває діловодні особливості ведення метричних книг установ релігійного культу різних конфесій, включає дані про надходження метричних книг з обласного і районних відділів РАЦС, форми використання метричних книг та публікації архіву за даною тематикою. Історії окремих православних церков присвячені статті Л.Г. Білоусової, С.А. Желяскова та В.В. Левченка.

Зведений каталог метричних книг доповнено **додатками**.

Додаток 1 – це репринт з виданої в 1894 р. книги «Законы о состояниях» (укл. А.М. Нюренберг), а саме – розділу «Об актах состояний» та додатків – правил запису актів народження, шлюбу та смерті для різних за віросповіданням груп населення та форм (зразків) метричних книг.

Додаток 2 – витяг з довідника «Справочная книга Херсонской епархии» (Одеса, 1906) з відомостями про православні церкви Одеського градоначальства.

Додаток 3 – перелік установ релігійного культу, метричні книги яких зберігаються у Державному архіві Одеської області, із зазначенням варіантів їх назв українською та російською мовами, відомостями про місцезнаходження (адреси, сучасну локалізацію) та примітками щодо наявності релігійної установи на теперішній час. Перелік укладено за алфавітом назв установ та систематизовано за конфесіями – православ'я, римо-католицизм, протестантизм, вірменське сповідання, іудаїзм, іслам. Також подається список установ релігійного культу м. Одеси, які існували, але не вели метричні книги або ж книги не збереглися фондоутворювачем і тому не надійшли на державне зберігання.

Додаток 4 – публікація опису фонду «Євангелічно-лютеранська парафія церкви (кірхи) Св. Павла у м. Одесі. 1811–1925» (ф. 630), електронний варіант якої був підготовлений учнями 9-х класів Одеської гімназії № 4 (директор – Золотаревська Жанна Григорівна, заступник директора з виховної роботи – Соломашенко Інна Леонідівна). Робота здійснювалася під керівництвом вчителя історії Капишевої Наталії Василівни у 2010 р. в рамках проекту Всеукраїнського конкурсу «Слідами історії» під егідою Асоціації вчителів історії «Нова доба». Гімназисти вибрали темою дослідження долю народів-переселенців Одещини і саме тому звернулися до архіву з метою пошуку та описання першоджерел. Першим етапом дослідження стала підготовка силами учнів електронної версії опису фонду, який було передано для користування Державному архіву Одеської області, товариству «Відергебурт» та відродженій Одеській євангелічно-лютеранській церкві Св. Павла.

Додаток 5 - це покажчик до справ фонду «Євангелічно-лютеранські парафії міста Одеси, німецьких поселень Херсонської, Бессарабської, Катеринославської і Таврійської губерній; Євангелічно-реформатські парафії м. Одеси та с. Нейдорф (Карманове) Тираспольського повіту Херсонської губернії. 1897–1917» (ф. 894). Покажчик укладався протягом 2003–2011 рр. і є вичерпним переліком парафій і населених пунктів цих парафій по кожній з 49 справ цього фонду із зазначенням наявних метричних книг. Необхідність такої розробки пояснюється тим, що опис фонду, який надійшов разом із справами з Відділу РАЦС Головного управління юстиції в Одеській області у 1998 р., не відображав повноту змісту кожної справи та містив численні помилки у географічних назвах. Метричні книги виявились сформованими із значними порушеннями хронологічного та географічного принципів. Укладання внутрішніх описів до кожної метричної книги стало необхідною умовою для укладання описових статей до кожної парафії і включення їх до зведеного каталогу метричних книг.

Перелік парафій подано у табличному варіанті за географічним принципом у такій послідовності: I. Херсонська губернія; II. Бессарабська губернія; III. Катеринославська губернія; IV. Таврійська губернія. В середині кожного підрозділу відомості систематизовано за парафіями в алфавітному порядку і, відповідно, за населеними пунктами, що належали до певних парафій. По горизонталі до кожного населеного пункту зазначаються такі відомості: рік метричної книги; наявність актових записів про народження, шлюб і смерть із зазначенням номерів аркушів у даній справі. Покажчик до фонду 894 укладався російською мовою (у каталозі - українською мовою). На наш погляд, такий підхід надасть можливість використання цього довідкового матеріалу якомога більшої кількості користувачів.

Додаток 6 - представлений трьома іменними переліками, укладеними за двома метричними книгами Мангеймського римо-католицького костелу. Зазначені бази даних були створені у 1997 р. у зв'язку із надходженням запитів від нащадків російських німців та зростаючою потребою використання цих унікальних матеріалів, які є цінним джерелом для генеалогічних досліджень. При відборі їх до публікації зважувалося також на незадовільний фізичний стан документів, мову документів (латина) і той факт, що ці книги - єдине, що залишилося від усього фонду, втраченого під час Великої Вітчизняної війни.

- 6.1. «Фонд 628, оп. 1, спр. 2: Актові записи про шлюб за 1811-1847 рр. та іменний покажчик до актових записів про шлюб за 1811-1847 роки Мангеймського костелу»: «А» - це перша частина (база даних) додатку, що є хронологічним переліком актових записів із зазначенням по кожному запису прізвищ й імен осіб, які вступали у шлюб, свідків, відомостей про місця їхнього проживання (колонії) та номери аркуша у справі; «Б» - друга частина додатку, що є алфавітним переліком парафіян із посиленням на пошукові дані, який є іменним покажчиком до частини «А».

- 6.2. «Фонд 628, оп. 1, спр. 3: Актові записи про народження за 1819-1835 роки Мангеймського костелу» є хронологічним переліком актових записів із зазначенням по кожному запису прізвищ й імен новонароджених, їхніх батьків (вказувалося й дівоче прізвище матері), назви колонії та номери аркуша у справі.

Додаток 7 - Перелік синагог і єврейських молитовних будинків в Одесі 1890 - 1894 рр. у за матеріалами Канцелярії одеського градоначальника та Одеської міської управи

Довідник розрахований на широкий загал користувачів і є особливо цінним для тих, хто вивчає історію релігійних установ, парафій, сімей, біографії окремих осіб.

Л.Г. Білоусова